

השיבה למצרים

האם מותר ליהודי לבקר בקהיר, בטולדו או בברלין?

בסוף שנות השבעים, קיימה ישראל שיחות משא ומתן לשלום עם מצרים בתיווך אמריקאי, מה שנגמר בסוף בהסכם "קמפ דייוויד". חלק גדול משיחות המשא ומתן התקיימו על אדמת מצרים, והדבר עורר שאלה הלכתית מעניינת: האם מותר לעיתונאים יהודים לנסוע לשם כדי לסקר את השיחות, וזאת בניגוד לציווי התורה בפרשתנו: "כאשר ראיתם את מצרים היום, לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם".

1. שו"ת יחיה דעת ח"ג סימן פא: נשאלתי על ידי עתונאים דתיים, האם מותר לנסוע מישראל למצרים כדי לעמוד מקרוב ולדווח על המשא ומתן לשלום בדיוני וועידת קהיר?

שורשה של השאלה הוא בדברי התורה המפורשים בפרשתנו:

2/א. שמות יד, יג: כי אֲשֶׁר רָאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תִסִּיפוּ לְרִאֲתָם עוֹד עַד עוֹלָם.

וכך מכריע הרמב"ם להלכה:

2/ב. רמב"ם הלכות מלכים פ"ה: ומותר לשכון בכל העולם חוץ מארץ מצרים.

ולכן עלתה השאלה, מהי משמעות האיסור בימינו? והאם הוא כולל גם ביקור קצר במצרים לשם סיקור עיתונאי או טיול בקהיר ובאלכסנדריה?

למען האמת, השאלה יותר מורכבת. משום שהרמב"ם עצמו שקראנו מדבריו שאסור לגור במצרים, חי למעשה את רוב שנותיו על אדמת מצרים. הרמב"ם הגיע לאלכסנדריה בתור איש צעיר בן 27 שנים לאחר שמשפחתו ברחה מרדיפות המוסלמים בספרד ובמרוקו, וחי שם עד יום מותו בגיל 69. כך שהוא חי על אדמת מצרים יותר מארבעים שנה. וכמובן נשאלת השאלה, איך הרמב"ם עשה דבר שהוא עצמו אוסר אותו?

את השאלה העלה רבי דוד בן זמרה, הרדב"ז, שהיה בעצמו ראש רבני מצרים במשך 40 שנה והקים שם ישיבה לתפארת, בה למדו גדולי עולם כמו האר"י הקדוש ורבי בצלאל אשכנזי המוכר בתור ה"שיטה מקובצת":

3. רדב"ז על הרמב"ם הלכות מלכים פרק ה: ואם תאמר על מה סמכו לשכון במצרים? ותיקשי לרבינו [הרמב"ם] שהרי נשתקע במצרים [ולא רק עבר שם באופן זמני] ... וגם אני נתיישבתי שם זמן מרובה ללמוד תורה וללמדה וקבעתי שם ישיבה?

ועוד שאלה מעניינת: האם איסור ההליכה למצרים נאמר דווקא על מצרים או שהוא כולל כל מקום שיהודים סבלו בו במידה קיצונית, כמו ספרד, שממנה גורשו היהודים באכזריות או גרמניה ופולין, שאדמתן ספוגה בדם קדושים יהודי?

4. שו"ת יביע אומר חלק ז יו"ד סימן יד: אבותינו סיפרו לנו כי בני משפחת טולידאנו שמוצאם מהעיר טולידו בספרד, גזרו חרם על עצמם לבלתי שוב עוד לספרד ולכן קראו להם מאז "טולידאנו" כמו "טולידו-נאו" (טולידו-לא).

אחרי שנברר את המשמעות ההלכתית של האיסורים והחרמות הללו, נעבור אל המשמעות העמוקה והמיסטית של העניין. ספרי פנימיות התורה מוצאים באיסור החזרה למצרים, מסר מלא משמעות אודות אחד הנושאים הכי משמעותיים בחיים: המקום שבו עובד האדם והיד הנעלמה המכוונת כל

אדם לקבוע את חייו בנקודה מסויימת על פני הגלובוס. זהו מסר רב השראה המעניק משמעות לקריירה הספציפית שבה בחרנו.

א. הכניסה ליהודים אסורה

הרגע הנפלא של "יציאת מצרים", התחולל בשעות הבוקר המוקדמות של יום חמישי ט"ו ניסן. לאחר גלות בת 200 שנה, יצא העם הענק את שערי מצרים עם חלומות על חופש וחיים חדשים בארץ ישראל.

התכנית המקורית היתה ללכת לארץ בדרך הקצרה ביותר, "דרך ארץ פלשתים", שהיא עזה ואשקלון, ותוך עשרה ימים להיות בארץ המובטחת. אולם כאן המתינה להם הפתעה. "עמוד הענן", שהיה ה-GPS האלוקי שהלך לפניהם במדבר, כיוון אותם לעומק המדבר הגדול. כך התחיל פרק ארוך ומפותל בחיי עם ישראל, שנמשך בסופו של דבר 40 שנה.

5. שמות יג'ז: ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלוקים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא. כי אמר אלוקים פן ינחם העם בראתם מלחמה ושוב מצרימה.

רש"י מסביר כי הכניסה למדבר נועדה להרחיק מהם את אפשרות המלחמה המיידית. אם ילכו דרך עזה ואשקלון, יצטרכו מיד להיכנס למלחמה עם פלשתים היושבים שם, מה שעלול לשבור את העם ולגרום להם לברוח חזרה למצרים ש"קרוב הוא". לכן ה' כיוון אותם לעומק המדבר והרחיק את המלחמה עם עמי האיזור.

6/א. רש"י: 'כי קרוב הוא' – ונוח לשוב באותו הדרך למצרים... 'בראתם מלחמה' – כגון מלחמת 'וירד העמלקי והכנעני' [בכניסה לארץ], אם הלכו דרך ישר, היו חוזרים. ומה אם כשהקיפם דרך מעוקם אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה, אם הולכים בדרך פשוטה על אחת כמה וכמה.

אמנם המכילתא מבאר בעומק יותר:

6/ב. מכילתא כאן: אמר הקב"ה: אם אני מביא עכשיו את ישראל לארץ, מיד מחזיקים אדם בשדהו ואדם בכרמו, והן בטלים מן התורה. אלא אקיפם במדבר 40 שנה שיהיו אוכלים מן ושותים מי הבאר והתורה נבללת בגופם.

שנות המדבר היו כור ההיתוך עליו נוצק הקשר העמוק בין הקב"ה וישראל. הם היו עם של עבדים שנאספו מתוך אבק הבנייה של הפירמידות, ולכן נדרשה תקופת בנייה והסתגלות של נסים ונפלאות, שבהן הכירו את הסייעתא דשמיא שמלווה את העם היהודי. לשם זה הם נכנסו למדבר ועברו לחיות חיי ניסים.

אחרי שלושה ימים של הליכה במדבר, הגיעה ההוראה המפתיעה השניה שעתידה להתברר כגורלית:

7/א. יד, ב: דבר אל בני ישראל וישבו ויחנו לפני פי החירות, בין מגדול ובין הים, לפני בעל צפון נחנו תחנו על הים.

7/ב. רש"י: 'וישובו' – לאחוריהם לצד מצרים... כדי להטעות את פרעה שיאמר תועים הם בדרך. 'פי החירות'... שני סלעים גבוהים... 'לפני בעל צפון' – הוא נשאר מכל אלהי מצרים.

ה' ציווה את העם לשנות את כיוון ההליכה ולחזור חזרה לכיוון מצרים ואז לחנות בנקודה הכי סגורה במדבר שאין לאן לברוח ממנה. זה היה איזור מסוגר, שמסיבו עמד מצד אחד "פי החירות", שהיה שני סלעי אבן ענקיים חלקים וחדים שלא ניתן היה לטפס אליהם. מצד אחר עמד "בעל צפון", שהיה פסל ענקי אותו עבדו מצרים והם האמינו כי הוא שומר על הגבולות שלהם. מצד שלישי עמד "מגדול",

שלדעת כמה מפרשים היה מגדל שמירה שנועד למנוע בריחה ממצרים, ומקדימה עמד הים הגדול, סגר את האפשרות לברוח.

וכמובן, החניה המורכבת הזאת, גרמה מיד את מה שתכנן הקב"ה. פרעה, מלך מצרים, קיבל דיווח מאנשיו שהלכו לעקוב אחרי ישראל כי הם איבדו את הכיוון במדבר הגדול ובמקום להתקדם קדימה, הם חוזרים חזרה לכיוון מצרים, וחמור מכך, הם הובילו את עצמם לתוך הנקודה הכי בעייתית במדבר שאף מורה דרך לא היה לוקח קבוצה לשם...

זה עורר אצל פרעה את "קושי הלב" וההרגשה כי הוא יכול להשיב את חבורת העבדים חזרה למצרים. פרעה הכריז על גיוס חרום ויצא בראש הצבא להשיבם בכח.

וכך, ששה ימים אחרי היציאה המופלאה ממצרים, בני ישראל שמעו מרחוק את פרסות סוסי המצרים נושפים בערפיהם והם מצאו עצמם בתוך מילכוד קשה ביותר: פרעה רודף אחריהם מאחור, מן הצדדים חוסמים אותם מבני אבן ענקיים, ומקדימה – רק הים הגדול.

רוח היסטוריה כללית התפשטה על העם והם פרצו בבכיות נוראות:

8. שמות יד, ט: וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם וַיִּשְׁיגוּ אוֹתָם חַנִּים עַל-הַיָּם ... וּפְרַעֲהוּ הַקְּרִיב, וַיִּשְׂאוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶת-עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה מִצְרַיִם נֹסְעִים אַחֲרֵיהֶם, וַיִּירָאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל ... הַמֶּלֶךְ אֵין-קִבְרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לְמוֹת בְּמִדְבָּר?! מַה-זֹּאת עֲשִׂיתָ לָנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם?

ה' השיב עם אמירה חד משמעית - שהיא הנושא המרכזי שלנו:

9. שמות יד, יג: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם: אַל תִּירָאוּ! הַתִּיצְבוּ וּרְאוּ אֵת יְשׁוּעַת ה' אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם, כִּי אֲשֶׁר רִאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תוֹסִיפוּ לְרִאוֹתָם עוֹד עוֹלָם.

רש"י: היום הוא שראיתם אותם ולא תוסיפו עוד.

לפי רש"י, זאת היתה הבטחה אלוקית שסופם של המצרים קרוב ויותר לא תצטרכו לסבול מהרדיפות שלהם. ואכן, ההמשך של הסיפור ידוע: הים נבקע לשניים, בני ישראל עברו בתוכו ואילו פרעה והמצרים טבעו במי הים.

אולם בניגוד לדברי רש"י, הרמב"ן מוצא בפסוק הזה – לא רק הבטחה אלוקית הנוגעת לאותו יום מתוח, אלא - מצות עשה לדורות:

10. רמב"ן שם: על דעת רבותנו היא מצות עשה לדורות. ואם כן, יאמר הכתוב [שני דברים. א:] אל תיראו, התיצבו במקומכם וראו את ישועת ה' שיושיע אתכם היום מידם ... [ב:] כי מצרים אשר ראיתם היום, הקב"ה מצוה אתכם עוד שלא תוסיפו ברצונכם לראותם מעתה ועד עולם.

ובעוד שכאן אפשר להתווכח על פירוש הפסוק, התורה חוזרת על כך שוב בחומש דברים ושם המשמעות איננה מוטלת בספק:

11/א. דברים יז, טז: שום תשים עליך מלך ... רק לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס וה' אמר לכם: לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד.

11/ב. רש"י שם: לא ירבה לו סוסים ... שלא ישיב את העם מצרימה שהסוסים [הטובים] באים משם, כמו שנאמר בשלמה: ותעל ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף, וסוס בחמשים ומאה¹.

¹ "בדרך צחות" אומרים, שלכן ה' ציווה את בני ישראל "לשאול" כלים מהמצרים ולא ציווה לבקש את הכלים כמתנה (אף שהדבר גרם לטענות נגד ישראל כאילו רימו את המצרים בכך ששאלו מהם כלים ולא החזירו). אלא שה' רצה שהם לא יעלו בדעתם לחזור למצרים, ולכן ציווה לשאול כלים מהמצרים וכך יהיו חייבים להחזירם להם כשישובו – ובמילא ברור שלא יחזרו לשם לעולם...

בהמשך לכך מספר המכילתא כי ההתיישבות במצרים לא היתה בעלת-מזל. שלוש פעמים בהיסטוריה ניסו יהודים לשוב ולהקים קהילה יהודית במצרים, אך שלוש המקרים הסתיימו במפח נפש נוראי:

12. מכילתא בשלח: בשלושתם חזרו שם ובשלושתם נפלו: הראשונה בימי סנחריב שנאמר 'היו היורדים מצרים לעזרה' (ישעיהו ל"א, א). השנית, בימי יוחנן בן קרח שנאמר 'והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים והחרב אשר אתם דואגים ממנו שם ידבק אחריכם מצרים ושם תמותו' (ירמיהו מ"ב, טז). והשלישית בימי טורנינוס.

המקרה הראשון היה בסוף ימי הבית הראשון: סנחריב מלך אשור יצא בראש חיל גדול למלחמה כנגד ישראל, והושע מלך ישראל, פנה לעזרת המצרים וביקש לכתוב עימם ברית צבאית כנגד סנחריב מלך אשור. למעשה, הברית הצבאית נכשלה וסנחריב הגלה את עשרת השבטים מארץ ישראל ובכך התחיל את תהליך החורבן הראשון של הארץ.

המקרה השני היה אחרי החורבן הראשון. הבבלים הרסו לחלוטין את היישוב היהודי בארץ ואפילו הצדיק האחרון, גדליהו בן אחיקם, נהרג באכזריות. שארית הפליטה בראשות יוחנן בן קרח, שהיה מפקד הצבא, החליטו בצעד נואש לברוח למצרים ולנסות לחדש שם את ההתיישבות היהודית. אך בסופו של דבר הם הומתו שם והקהילה נחרבה.

הניסיון השלישי והחשוב מכולם היה בתוך ימי המקדש השני. באותם ימים הוקמה העיר אלכסנדריה על שמו של המלך אלכסנדר הגדול, ואז נוסדה קהילה יהודית מכובדת בעיר. הקהילה מנתה מאות אלפי אנשים והם התפרסמו בעיקר בגלל בית הכנסת הענק והמפואר שבנו, עליו נאמר בגמרא: "מי שלא ראה דיופולסטון של אלכסנדריה של מצרים, לא ראה כבודן של ישראל".

אולם אחרי החורבן השני, המלך הרומי טרייאנוס, הרג את כל יהודי מצרים.

13. סוכה נא, ב: תניא רבי יהודה אומר מי שלא ראה דיופולסטון של אלכסנדריה של מצרים לא ראה בכבודן של ישראל אמרו כמין בסילקי גדולה היתה סטיו לפנים מסטיו פעמים שהיו בה (ששים רבוא על ששים רבוא) כפלים כיוצאי מצרים והיו בה ע"א קתדראות של זהב כנגד ע"א של סנהדרי גדולה כל אחת ואחת אינה פחותה מעשרים ואחד רבוא ככרי זהב ובימה של עץ באמצעיתה וחזן הכנסת עומד עליה והסודרין בידו וכיון שהגיע לענות אמן הלה מניף בסודר וכל העם עונין אמן ולא היו יושבין מעורבין אלא זהבין בפני עצמן וכספין בפני עצמן ונפחין בפני עצמן וטרסיים בפני עצמן וגרדיים בפני עצמן וכשעני נכנס שם היה מכיר בעלי אומנתו ונפנה לשם ומשם פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו

אמר אביי: וכולהו קטלינהו אלכסנדרוס מוקדן [ראה בשוטנשטיין שם שאין הכוונה אלכסנדר מוקדן כי הוא הקים את העיר, והחורבן שלה היה הרבה שנים אחריו. אלא צריך לגרוס "אלכסנדרוס" או "טריינוס" שהוא אותו מלך רומי שהוזכר לעיל במכילתא]. מאי טעמא איענשו? משום דעברי אהאי קרא: לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד, ואינהו הדור.

כך שארץ מצרים היא מקום חסר מזל עבור עם ישראל, והיא בעצם המקום היחידי בעולם, שעליו נאמר במפורש בתורה, שאסור ליהודים לדור בו.

הרב והכומר יצאו לטיול בעיר, כשהתקרבו אל הגן העירוני, הצביע הכומר ברשעות על השלט התלוי בכניסה: "הכניסה אסורה ליהודים ולחזירים!". "אם כך", השיב הרב, "לשנינו אסור להיכנס לכאן"...

וכאן נשאלות שתי השאלות שבהן פתחנו: א. מה היה ההיתר של הרמב"ם, הרדב"ז ועוד גדולי ישראל לגור במשך עשרות שנים במצרים?

ב. ובעיקר: מהו משמעות האיסור לשוב ולגור שם? מה הופך את מצרים למקום "מוקצה מחמת מיאוס", שאסור ליהודים לשוב ולהתגורר בו?

ב. ישיבה על המזוודות

כדי לבאר את הנהגת אלו שגרו שם במשך השנים, יש פוסקים הסוברים כי איסור החזרה למצרים נאמר רק לתקופה הראשונה אחרי שיצאו משם. כיון שהחשש של התורה היה מההתדבקות באומה המצרית עליה נאמר תואר הגנאי: "ערות הארץ". זאת היתה אומה מקולקלת ונחותה מכל האומות (כמו שראינו בסיפור של אברהם ושרה, שרק ירדו לשם ומיד לקחו את שרה, וכן בסיפור של יוסף ואשת פוטיפר) ולכן התורה מרחיקה את ישראל גוי קדוש ממקום שפל כזה. אולם לאחר שחלפו השנים והאוכלוסיות השתנו זו בזו, כבר אין טעם להקפדה על איסור זה.

14. רבינו בחיי שופטים יז, טז: זו מצוה לשעה כדי שלא ילמדו ישראל מעשיהם, ולפי שהיו המצריים נודעים ומפורסמים בכל תועבה, כענין שכתוב (ויקרא יח, ג) "כמעשה ארץ מצרים" וגו', לכך צוה להם כן, ואינה מצוה לדורות שיאסור הכתוב הדירה במצרים לעולם, והרי אנו רואין כמה קהלות דרות שם מאז ועד היום, ואילו היתה מצוה לדורות לא היו ישראל קדושים מקילין בזה לדור שם, ואילו עשו כן היו החכמים שבכל דור ודור מוחים בידם.

הריטב"א מוסיף עוד שלושה ביאורים. בהתחלה הוא מביא יסוד דומה לדבריו של רבינו בחיי, וכותב שאין אלו אותם מצריים עליהם דיברה תורה. אחר כך מביא יסוד נוסף כי התורה אסרה את המהלך מארץ ישראל למצרים, אבל לא אסרה הגעה לשם ממקומות אחרים. ועוד הוא מוסיף כי איסור זה נאמר דווקא בזמן מלכות ישראל כשהם שרויים על אדמתם, אבל בזמן הגלות, ישראל הם בין כך נעים ונדים בין האומות ואין גריעות יתירה בארץ מצרים.

15. ריטב"א יומא לח, א: תמיהא מילתא על מה סמכו העולם לגור בזמן הזה במצרים כגון הרמב"ם ז"ל וכמה גדולים אחרים, ויש אומרים שאותן עיירות כבר נתבלבלו ונחרבו ואלו עיירות אחרות הן שנתיישבו אחרי כן. והרב אליעזר ממיץ [היראים] תירץ שלא אסר הכתוב אלא להולך בדרך ההוא שמארץ ישראל והמדבר למצרים דהכי כתיב קרא לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד. אמנם הנכון יותר שאין האיסור ההוא אלא בזמן שישראל שרויים על אדמתם, אבל בזמן הזה שנגזר עלינו להיות נדחים בכל קצוי הארץ כל חוצה לארץ אחד הוא ואין איסור אלא שלא לצאת מדעת מן הארץ לחוצה לארץ.

יצוין שעדות חשובה לכל הביאורים הללו, אפשר למצוא בכך, שהטור והשו"ע לא הזכירו את איסור המגורים במצרים. ומשמע שסוברים להלכה שאין כיום איסור כזה. והביאור יכול להיות ככל אחד מהביאורים הנ"ל.

דין: האם קשת הביאורים הללו מיישבת את הנהגת הרמב"ם לגור במצרים?

ברור שלא, כיון שהרמב"ם פסק להלכה בימיו, בתוך זמן הגלות כאשר ישראל נעו ונדו בין האומות (ומי הרגיש את זה כמוהו כאשר התגלגל עם משפחתו מספרד למרוקו, וממרוקו לארץ ישראל, וממנה למצרים) - שאסור לגור במצרים. ומשמע שהוא סובר כי איסור זה נוהג גם בימינו. שכן הוא אינו נובע דווקא מהאנשים המצרים ההם, אלא מעצם אדמת מצרים שהיא אינה משתנה לדורות.

ואם כן, שבה ועולה הקושיא, כיצד התיר לעצמו הרמב"ם לגור שם?

אכן ידועים דברי רבי אשתורי הפרחי, ה"כפתור ופרח", ששמע מנכדו של הרמב"ם כי הרמב"ם הרגיש מאוד שלא בנוח מהעובדה שהוא התגלגל לגור במצרים, ולכן היה חותם את כתביו במלים הבאות:

16. כפתור ופרח פרק ה: ושמעתי במצרים מפי ה"ר שמואל ז"ל אחד מבני בניו של הרמב"ם ז"ל שכשהר"ם היה חותם שמו באגרת שלוחה היה מסיים: "הכותב העובר בכל יום שלשה לאוים".

וגם אם עובדה זו אינה נכונה, כפי שרבים כעסו עליה וטענו כי מעולם לא מצאנו אגרת חתומה כזאת בשם הרמב"ם - ראה שו"ת יחווה דעת שם שהאריך בזה, אמנם בוודאי צריכים לבאר דעת הרמב"ם, שדר במצרים, בניגוד לדברי עצמו בספר ההלכה שלו.

מי שמאריך לבאר את הנהגת הרמב"ם הוא רבי דוד בן זמרה, אשר כמו הרמב"ם היה בעצמו רועה רוחני ומנהיג קהילת מצרים במשך עשרות שנים, עד שעלה בערוב ימיו לירושלים.

הרדב"ז מניח יסוד גדול לפי דברי הירושלמי:

17/א. **ירושלמי סנהדרין י, ח: לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד - לשיבה אי אתה חוזר, אבל אתה חוזר לסחורה ולפרקמטיא².**

17/ב. **רדב"ז על הרמב"ם שם: ויש ליתן טעם, שלא אסרה תורה אלא לירד לגור שם ולהשתקע, כדאיאת בירושלמי: 'לישיבה אי אתה חוזר, אבל חוזר אתה לסחורה ולפרקמטיא' וכל היורדים תחלה לא ירדו להשתקע אלא לסחורה, ואף על גב דאח"כ נשתקעו אין כאן לאו אלא איסורא בעלמא. ומפני טורח הטלטול ומיעוט ריוח המזונות בשאר המקומות לא חששו לאיסור זה... [לגבי הרמב"ם] יש לומר דאנוס היה על פי המלכות, שהיה רופא למלך ולשרים... וכי האי גוונא מותר.**

והרדב"ז מסיים דבריו: **ושב באתי לירושלים.**

ועוד מוסיף בספר השו"ת שלו: 17/ג: **שו"ת הרדב"ז ח"ד סימן עג: דעתנו לחזור לארץ ישראל לדור שם, ועל זה הטעם אנו סומכים במה שאנו דרים במצרים... כי אין דעתנו להשתקע לצמיתות, אלא כאשר תמצא ידינו נלך לארץ ישראל.**

כלומר, אמנם הרמב"ם חי עשרות שנים במצרים, אבל כל ימיו הוא 'חי על המזודות'. הוא היה אנוס להישאר שם מחמת תפקידו החשוב כרופא הסולטן המצרי, אבל בהרגשתו הוא היה עראי שם עד שיוכל לעלות לארץ ישראל³.

אכן יש להוסיף ולציין כי הרמב"ם ציווה את בנו, **שלא לקבורו במצרים**, ומיטתו נלקחה לטבריה שבארץ ישראל.

ואם כן, השורה התחתונה למעשה היא, שלכולי עלמא, איסור החזרה למצרים הוא רק במטרה להשתקע שם, אבל מותר ללכת לשם עבור מסחר, עבודה כל שהיא או טיול אישי וקבוצתי.

וכך פסק הרב עובדיה לאותם עיתונאים ישראלים שרצו לסקר את המשא ומתן עם המצרים, שיכולים לנסוע לשם לתקופה קצרה ולחזור לישראל.

אין לי תחת ידי את היחווה דעת. יש לך אפשרות להשיג אותו? זה בסוף התשובה שלו בחלק ג סימן פא.

אחרי שביררנו את הענין מההיבט ההלכתי, נשאלת השאלה השניה והרעיונית: מה הפך את ארץ מצרים למקום היחיד בעולם שאסור ליהודים לדור בו? ובפרט לפי שיטת הרמב"ם, שאין זה תלוי במעשיהם של האנשים הגרים שם, אלא זהו יסוד עקרוני נצחי הקשור עם האדמה ההיא, **שפשוט אינה מתאימה למגורי יהודים?**

ובלשונו הנחרצת של המנחת חינוך:

² מתאים עם יומא לה,א על ניקנור שקנה באלכסנדריה דלתות לבית המקדש, ונעשה לו נס גדול שהדלתות הגיעו מעצמם לירושלים. ולכאורה איך היה מותר ללכת לאלכסנדריה, ועוד משבחים אותו על כך? אלא שכניסה לצורך פרקמטיא מותרת.

³ הרב קאפח בפירושו על הרמב"ם מוסיף ביאור, שהרמב"ם עבר לשם כדי להילחם בעדה הקראית שהיתה חזקה במצרים וכל כוונתו היתה להציל ישראל משמד.

18. **מנחת חינוך מצוה תק:** מבואר בדברי הרמב"ם והרב המחבר דלעולם באיסור עומד ואינו תלוי באומה מצרים רק גזירת הכתוב הוא דלעולם אסור לדור במצרים, אפי' אם אין שם מצרים⁴.

וכך מקשה רבינו:

19. **התועדויות תשמ"ז ב/102:** לכאורה, מה נשתנתה ארץ מצרים מכל שאר ארצות דאומות העולם? ואדרבה, בנוגע למצרים צריך להיות יחס טוב יותר משאר האומות, כמו שכתוב 'לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו?' [ומבואר בגמרא שאנו חייבים להם טובה על שאירחו את יעקב ובניו במצרים, ובור ששתית ממנו מים אל תזרוק בו אבן].

3. מה עם טולדו או ברלין?

מעניין להעיר כי עם על הגזירות וההשמדות שעברו על עם ישראל במשך הדורות, היו שרצו להרחיב את איסור החזרה למקומות נוספים בעולם.

לפני כארבעים שנה, בשנת תשל"ח, הוזמן הרב עובדיה לביקור חשוב בקהילה היהודית בעיר מדריד והוא נאלץ להתייחס תחילה אל השמועות בדבר איסור חזרה לספרד:

20. **שו"ת יביע אומר שם:** הגרי"מ טולידאנו [רבה של תל אביב] כתב בספר נר המערב: ואבותינו סיפרו לנו כי בני משפחת טולידאנו שמוצאם מהעיר טולידו בספרד, גזרו חרם על עצמם לבלתי שוב עוד לספרד ולכן קראו להם מאז "טולידאנו" כמו "טולידו-נאו".

אמנם הרב עובדיה ממשיך ומביא מכמה פוסקים כי שמועה זו אינה נכונה: **וכן בקודש חזיתיה להגאון ממונקאטש בשו"ת מנחת אלעזר ח"ד סימן יא שכתב כי הקול הנ"ל אינו יותר מאשר בגדר ספק ואומדנא דמוכח שאין הקול נכון יען כי לא נמצא כזה בשום ספר ... והרי גם מרן הב"י שהיה בילדותו מגולי ספרד לא הזכיר כלל מהחרם הזה.**

עוד מביא שם בתוך דבריו כי גם אחרי השואה, עלתה הצעה לגזור שלא יהיו שום יהודי לדרוך על אדמת גרמניה:

ואנכי הרואה בשו"ת קול מבשר סימן יג [הרב משולם ראטה] על הצעה שעלתה בוועידת רבנים ... להכריז חרם שלא יהיו שום יהודי לדרוך על אדמת גרמניה הארורה. וכתב, לדעתי אין הצעה זו נכונה מצד הדין, ונוגדת את ההלכה, משום שאין כוחנו יפה בדור זה להכריז חרם ולגזור איסור מחודש על כל יהודי העולם.

אם כן, בסיכומו של דבר, ארץ מצרים היא 'חור שחור' יחיד על פני הגלובוס שבו אסור ליהודי לדור עד היום הזה (עכ"פ לשיטת הרמב"ם). והשאלה נשאלת, מה מוציא את מצרים מכלל העולם?

ד. הניצוץ שמוביל אותך

נפתח את הענין עם סיפור חסידי בעל משמעות. אפשר להעתיק מאידיש באגרות קודש הרי"צ ח"ז עמודים כ-כא:

⁴ בלקוטי שיחות ח"ט/172 מבאר רבינו בפשטות, שהאיסור במצרים הוא משום ש"מעשיה של ארץ מצרים מקולקלים" (ולא שהאנשים מקולקלים). היינו שהמקום מקולקל ומגדל זימה. על דרך המובא במדבר רבה כ,כב: "כל מ' שנה לא סרחו במדבר עד שבאו לשטים, לכך כתיב 'וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות' ... יש מעינות שמגדלים גבורים ויש חלשים, יש נאים ויש מכוערים, יש צנועים ויש שטופים בזימה".

פעם נכנס חסיד אל הרבי המהר"ש וסיפר בצער על שינוי שחל בחיים שלו. הוא היה גר במשך שנים ארוכות בעיר פולוצק, שהיתה מלאה בבני תורה ועסק לפרנסתו בצורפות כלי כסף וזהב. אך פרנסתו שם התמעטה והוא נאלץ לעבור לגור בעיר וולאדימיר בעומק רוסיה, שבה אין בן תורה ואפילו אין יודע לקרוא בתורה. כעת הוא שאל את הרבי בצער, למה ה' עשה לו ככה?

השיב לו הרבי כך: ברור שה' לא העביר אותך לשם רק עבור פרנסה, שהרי ה' היה יכול למצוא לך פרנסה גם בפולוצק. אלא הסיבה אחרת לגמרי: באותה עיר גרים צעירים 'קנטוניסטים' שהורחקו מהבית ואין אף אחד שדואג להם למנין ולקריאת התורה. לכן ה' גרם שלא תהיה לך פרנסה במקום הראשון, כדי שתעבור לשם ותדאג להם...

אחת התופעות המעניינות בעולם היא, שיהודים נמצאים (כמעט) בכל מקום. למרות שהעם היהודי הוא קטן וזעיר, בכל זאת ניתן למצוא יהודים בכל פינה. וגם כאשר יהודים ניסו להתקבע במקום מסוים, הם גורשו משם והמשיכו לעוד ועוד מקומות.

על פי הקבלה, יש לכך סיבה פנימית ועמוקה: בעת בריאת העולם התפזרו ניצוצות אלוקיים נשגבים בכל רחבי העולם, והעבודה שלנו היא לגלות ולחשוף אותם. הדבר נעשה בפשטות על ידי ברכה על המאכל או תפילה במקום מסוים, שהיא מגלה את הניצוץ האלוקי התפוס באותו חפץ ומשחררת אותו.

ולכן ההשגחה העליונה גלגלה את המצב הזה שעם ישראל יתפזר בכל העולם, כדי שנביא קדושה לכל נקודה על פני הגלובוס.

21/א. **פסחים פז,ב:** לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין האומות, אלא כדי שיתווספו עליהם גרים.

21/ב. **תורת מנחם תשכ"א ח"ב/16:** אין הכוונה רק לגרים כפשוטו... אלא לניצוצות הקדושה שנפלו בדברים הגשמיים שנמצאים בכל המדינות ששם גלו ישראל, שעל ידי שבני ישראל אוכלים ושותים כו' ומשתמשים בהם לשם שמים, הרי הם מבררים ופודים את הניצוצות.

אמנם במבט ממוקד יותר, זה לא רק תפקיד המוטל על כלל ישראל, אלא לכל אדם יש את המקום הספציפי בעולם שהוא התיקון שלו. שאותו מוטל עליו לקדש וכל החיים אנו מתגלגלים בעקבות הניצוצות הממתינים לנו.

לפעמים אנשים תוהים לעצמם, מה קובע את מקום העבודה שלנו? למה אדם אחד זוכה לעבוד דקה מהבית ואדם אחר נאלץ לטוס לחוץ לארץ ביום שני ולשוב הביתה ביום שישי? ולפעמים לעבוד אפילו כמה חדשים מרחק מהבית?

על פי קבלה, הכל אשם ה'ניצוץ האלוקי'. הוא זה שמגלגל כל אדם אל המקום שאותו עליו לתקן באופן אישי, לעשות שם ברכה על האוכל, ללמוד שיעור תורה או פשוט לומר מילה טובה לאדם שעובר שם.

22. **היום יום ה' תמוז:** רבינו הזקן בתחילת נשיאותו אמר תורה: 'מה' מצעדי גבר כוננו' – כשיהודי נקלע למקום מסוים הרי זה מתוך כוונה שתעשה מצוה, הן מצוה שבין אדם למקום והן מצוה שבין אדם לחבירו. יהודי הוא שליח של מעלה. שליח, היכן שנמצא, הוא כוחו של המשלח.

למרות שהרעיון הוא קבלי, אמנם למעשה שורשו נמצא בדברים מעניינים בגמרא:

23. **סוטה ב,א:** אמר רב יהודה אמר רב: ארבעים יום קודם יצירת הולד, בת קול יוצאת ואומרת: בת פלוני לפלוני, בית פלוני לפלוני, שדה פלוני לפלוני.

הגמרא מלמדת שקודם שנבראנו, נקבע לנו עם מי נתחתן, איפה נגור והיכן נעבוד. אולם בעוד ששני העניינים החשובים הם מהותיים, הרי הענין השלישי נראה לא שייך לכאן. למה צריכים לקבוע לפני הלידה היכן נעבוד? איפה שיצטרכו עובדים נעבוד, והעיקר שתהיה פרנסה בבית?

אולם על פי קבלה, עבודה היא לא רק מקום פרנסה. היא שליחות חיים. יתכן שבאותו מקום שבו אנו עובדים, יש אדם הזקוק לעידוד שלנו, למילה הטובה שניתן לו – וזאת כל תכלית ירידתנו לעולם הזה.

קעת אפשר לשוב אל שאלת המפתח ולהבין מדוע אסור לחזור למצרים. משום שאין ליהודי מה לעשות שם, פשוט אין לו יותר מה לפעול שם במובן הרוחני.

מובא בספרי קבלה כי בעת ששהו ישראל ממצרים, הם ביררו את כל הניצוצות האלוקיים שם עד שהשאירו את מצרים כ"מצולה שאין בה דגים". וכיון שאין יותר פוטנציאל רוחני שם, אין ליהודי להשתקע שם.

24/א. לקוטי תורה להאריז"ל ריש פרשת תצא: אמר ה' לא תוסיפו לראותם עד עולם' ... [וקשה] למה צוה כן במצרים ולא עשה כן בשאר הגלויות? ... הנה הגלויות הוצרכו לברר ניצוצי הקדושה שנתערבו בחטא אדם הראשון בתוך הקליפות, שנתערב טוב ברע כנודע ... והנה במצרים באותה גלות ביררו כל הקדושה שהיתה בקרבם ולא נשאר דבר ... ולכן צוה שלא לראותם עוד.

24/ב. התועדויות תשמח ח"ב/102: כאשר יהודי הולך למקום מסוים, הרי זה מפני שההשגחה העליונה מוליכה אותו לשם, 'מה' מצעדי גבר כוננו', והכונה בזה היא 'לשכן שמו שם', לגלות אלוקות בעולם על ידי אמירת ברכה וכיוצא בזה במקום זה. ולכן במקום שכבר נתקדש שם שמים, אין לו מה ללכת לשם ובמילא אסור לו ללכת לשם, שהרי כל מציאותו אינה אלא 'לשמש את קוני'.

ובנוגע לענייננו: מפורש בתורה שיציאת בני ישראל היתה באופן ש"וינצלו את מצרים" – כמצודה שאין בה דגן וכמצולה שאין בה דגים", היינו שביררו כל ניצוצות הקדושה שם. כך שאין ליהודי מה לעשות שם ובמילא אסור לו לשוב לארץ מצרים.

לסיום: רבי יצחק נעמעס היה סוחר בולים. פעם הוא קיים משא ומתן עם יהודי מניו יורק בשם טנקל על עיסוקת בולים ענקית. המו"מ נמשך חצי שנה, אך ברגע האחרון העסק התפוצץ. נעמעס חש צער על איבוד העסקה אך גם על הזמן הארוך שבזבז על המשא ומתן. אמנם בתור חסיד הוא האמין שכל עסקי הפרנסה הם רק כיסוי על השליחות הרוחנית והוא החל לחשוב אולי הכל נועד כדי לעשות איזו שליחות עם הטנקל הזה.

הוא ביקש שוב פגישה עם אותו יהודי ואמר כי הוא רואה סימן בקשר ביניהם, שעליו לעורר אותו לאיזה חיזוק רוחני. הוא הציע לו להתחיל לשמור שבת. אך טנקל סירב לכך. נעמעס התייעץ עם הרב חודקוב והוא הציע לדבר איתו על כשרות, שזו עשויה להיות מצוה קלה יותר. אך טנקל סירב גם לכך באומרו שאשתו לא תסכים להחליף את כלי המטבח שלה.

חלפו שנים, האשה של טנקל נפטרה, ונעמעס הלך לנחם אותו. בין הדברים הוא הציע לו שוב להכשיר את המטבח, והפעם לע"נ של אשתו. אך טנקל הגיב בחשש שהוא בכלל אינו יודע איך יסתדר במטבח במצב החדש, וקל וחומר שאינו רוצה לשנות את המטבח מהכלים הישנים. כאן נעמעס לקח אומץ והציע הצעה מדהימה: הוא מוכן להביא לו מדי יום חמישי, שבע מנות מזון מבושלות גלאט לכל השבוע. טנקל לא היה יכול לסרב לזה.

מדי יום חמישי, נעמעס היה לוקח את הרכבת לברונקס, קונה 7 מנות בשריות מבושלות, ומשם לוקח שוב את הרכבת לריוורדייל ומוסר אותן לטנקל. הוא לא התחשב במחיר היקר שעלה לו העסק הזה, קרוב לרבע משכורת חדשית, אלא עשה זאת בהתמדה.

אחרי שנה וחצי, 80 שבועות שבהן נעמעס עושה את המסלול הזה, טנקל ביקש ממנו להפסיק. לדבריו, הוא לא אוהב את האוכל המוכן הזה והוא זורק את המנות לכלב מדי שבוע... זה היה יותר מדי עבור נעמעס והוא ניתק איתו את הקשר בצער.

חלפו עשרות שנים, נעמעס הזדקן ועזב את הביזנס, אך היה לו ולאשתו מנהג יפה. הם היו מארחים בביתם סטודנטים שהיו באים ל"שבתונים" בשכונה. פעם הם אירחו סטודנט מוזר. כל הסעודה הוא ישב והביט מסביב ולא אכל כלום. הוא התנצל שלא בא לאכול אלא סתם רצה לראות יהודים.

לשאלת הגברת נעמעס הוא הסביר, שסבא שלו סיפר לו על יהודי משונה, שהיה מביא לו על חשבונו אוכל מדי שבוע במשך שנה וחצי ו"חשבתי לעצמי שאני מוכרח להכיר סוג אנשים כאלו שכל כך דבקים באמונתם. ולכן הגעתי אל השכונה" ... נו, הם סיפרו לו כי הם "היהודים המוזרים הללו" ומכאן ההמשך היה צפוי. הם קירבו אותו לאידישקייט עד שהחל לשמור תורה ומצוות.